

УДК 78.071.2

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2025-5-3>**Олександр ВІЛА-БОЦМАН**

доктор філософії, доцент кафедри хорового диригування, Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової, вул. Новосельського, 63, м. Одеса, Україна, 65000

ORCID: 0000-0002-5186-893X

Бібліографічний опис статті: Віла-Боцман, О. (2025). Ціннісно-світоглядні засади та рефлексивність хормейстера в українському контексті культурної стійкості. *Fine Art and Culture Studies*, 5, 17–23, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-5-3>

ЦІННІСНО-СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ ТА РЕФЛЕКСИВНІСТЬ ХОРМЕЙСТЕРА В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОЇ СТІЙКОСТІ

Мета роботи. Дослідити, як особистісні цінності, світоглядні орієнтири та рефлексивність хормейстера формують його професійний шлях і сприяють збереженню тягlosti української хорової традиції в умовах сучасних трансформацій. **Методологія.** Застосовано культурологічний та герменевтичний підхід: явище розглядається крізь призму взаємодії художніх традицій і суспільних викликів, проаналізовано наукові праці українських і зарубіжних дослідників за останні 10 років з проблематики хорового мистецтва. Використано історико-аналітичний метод для простеження еволюції світоглядних засад українських диригентів, а також теоретико-концептуальний аналіз для визначення структурних компонентів індивідуальності та рефлексивних практик хормейстера. **Наукова новизна.** Уперше в українському музикознавстві системно висвітлено взаємозв'язок між аксіологічними орієнтирами диригента-хормейстера, його громадянською позицією та рефлексивністю як чинниками культурної стійкості. Введено до наукового обігу поняття «культурна стійкість хорової традиції» та обґрунтовано роль особистісних цінностей диригента у підтриманні національної ідентичності хорового мистецтва. **Висновки.** Особистісні цінності й світогляд хормейстера визначають вибір репертуару, ставлення до національної музичної спадщини та новацій, а також стиль комунікації з хором і слухачами. Рефлексивність – здатність критично осмислювати власну діяльність – перетворює задекларовані цінності на інструменти щоденної праці, забезпечуючи живий зв'язок між традицією і сучасністю. В українських умовах, особливо в часи випробувань (війна, глобалізаційні виклики), аксіологічна позиція диригента набуває суспільного виміру: хормейстер постає носієм колективної пам'яті, провідником духовних цінностей і культурним лідером спільноти. Це сприяє тягlosti хорової традиції, її адаптації до нових обставин без втрати автентичності. Стаття підкреслює важливість поєднання в особі диригента ролей митця-інтерпретатора і громадянина-носія культури, що забезпечує життєздатність професійної хорової школи України в XXI столітті.

Ключові слова: хормейстер, світоглядні орієнтири, культурна стійкість, цінності, рефлексія, національна хормейстерська школа, традиція і новаторство.

Oleksandr VILA-BOTSMAN

PhD in Music, Associate Professor of Choral Conducting Department, Odessa National Academy of Music named after A. V. Nezhdanova, 63 Novoselskoho St, Odesa, Ukraine, 65000

ORCID: 0000-0002-5186-893X

To cite this article: Vila-Botsman, O. (2025). Tsinnisno-svitohliadni zasady ta refleksyvnist khormeistera v ukrainskomu konteksti kulturnoi stikosti [Value-worldview foundations and reflexivity of the choirmaster in the Ukrainian context of cultural resilience]. *Fine Art and Culture Studies*, 5, 17–23, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-5-3>

VALUE-WORLDVIEW FOUNDATIONS AND REFLEXIVITY OF THE CHOIRMASTER IN THE UKRAINIAN CONTEXT OF CULTURAL RESILIENCE

The aim of the work is to explore how personal values, worldview orientations, and reflexivity of a choirmaster shape their professional path and support the continuity of the Ukrainian choral tradition under contemporary transformations. **Methodology.** A cultural and hermeneutic methodology is applied: the phenomenon is examined through the interplay of artistic traditions and societal challenges. Scholarly works by Ukrainian and foreign researchers from the last decade on choral art were analyzed. A historic-analytical approach traces the evolution of Ukrainian conductors' value principles,

and a theoretical-conceptual analysis identifies structural components of conductor's individuality and reflexive practices. **Scientific novelty.** For the first time in Ukrainian musicology, the interrelation between a choral conductor's axiological orientations, civic stance, and reflexivity is systematically elucidated as factors of cultural resilience. The concept of "choral tradition cultural resilience" is introduced, and the role of conductor's personal values in sustaining the national identity of choral art is substantiated. **Conclusions.** The personal values and worldview of a choirmaster determine repertoire choices, attitudes toward national musical heritage and innovations, as well as the style of communication with choir and audience. Reflexivity – the ability to critically reflect on one's own activity – transforms declared values into tools of daily work, ensuring a living link between tradition and modernity. In the Ukrainian context, especially during times of trial (war, globalization challenges), the conductor's axiological stance acquires a societal dimension: the choirmaster becomes a bearer of collective memory, a transmitter of spiritual values, and a cultural leader of the community. This supports the continuity of choral tradition and its adaptation to new circumstances without loss of authenticity. The article underlines the importance of the conductor combining the roles of artist-interpreter and citizen-culture-bearer, which ensures the viability of Ukraine's professional choral art in the 21st century.

Key words: choirmaster, worldview orientations, cultural resilience, values, reflexivity, national choral school, tradition and innovation.

Актуальність проблеми. Хорове мистецтво України є одним із найглибших проявів національної музичної культури. Попри виклики глобалізації, пандемії та війни, українська хорова традиція зберігає високий рівень і автентичність завдяки особистостям диригентів-хормейстерів, які усвідомлено спираються на систему духовних і культурних цінностей. У сучасних умовах культурного спротиву постає потреба науково осмислити роль світогляду та рефлексивності диригента у збереженні тяглості традиції й наданні їй нових смислів. Проблема має як теоретичне, так і практичне значення: хорове мистецтво шукає нові підходи до аналізу феноменів хорового життя, тоді як практика прагне балансу між традицією й новаторством. Особливо це відчутно після 2014 року та в умовах повномасштабної війни, коли хорова спільнота стала чинником культурної стійкості, а диригент-хормейстер – духовним лідером, що зміцнює моральну єдність і підтримує національну ідентичність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ціннісних орієнтирів у хоровому мистецтві набуває все більшої уваги дослідників. Низка українських музикознавців розглядає хор як явище, тісно пов'язане з національною ідентичністю та суспільними процесами. Зокрема, І. Бермес наголошує, що український хор історично відіграв особливу роль у піднесенні національної свідомості, виконуючи просвітницьку та згуртовуючу функцію. Хорова культура, за її словами, слугує «інструментом міжособистісної взаємодії, збереження і передачі музичної інформації, ментальних рис виконавців» та відтворює як моделі минулого, так і створює нові, на потребу сучасності

(Бермес, 2023). Дослідниці І. Цюряк і А. Чернишова у своєму огляді сучасних форм хорового виконавства підкреслюють, що культура та мистецтво сьогодення виконують змістовну функцію у здійсненні соціокультурних стратегій України, генеруючи позитивний імідж держави й слугуючи основою для міжкультурних контактів (Цюряк, Чернишова, 2024). Таким чином, науковці пов'язують розвиток хорового мистецтва з ширшими культурними процесами, акцентуючи його значення для національної культури.

З іншого боку, ряд праць присвячено власне індивідуальності диригента. Ю. Ткач пропонує методику аналізу індивідуального виконавського стилю хормейстера, яка передбачає вивчення як формальних прийомів диригування, так і «особливостей світогляду, творчого мислення диригента, його особистісних і професійних якостей» (Ткач, 2025), що визначають змістовий рівень стилю. Це важливе положення: світогляд митця включено до наукового аналізу як складова професійної характеристики. Подібно, ще М. Лисенко та його сучасники наголошували на етико-естетичних засадах диригентської роботи (Лисенко розглядав диригування хором і як музичне, і як суспільне служіння). Останні дослідження з педагогіки також торкаються аксіологічної складової: Н. Мальцева зазначає, що в процесі професійної підготовки майбутнього диригента викладач має формувати в нього ціннісні орієнтири, адже керівник хору «формує світоглядні позиції декількох поколінь» співаків, впливаючи не лише на техніку, а й на манеру виконання та художнє сприйняття (Мальцева, 2023). Це твердження підтверджує думку, що диригент

своїми переконаннями та підходами виховує колектив, передаючи йому певну систему цінностей разом із музичним матеріалом.

Дослідження Є. Бондар окреслюють діалектику «традиція – новаторство» у жанрах і репертуарі. Зокрема, вона проаналізувала фактори формування репертуару навчального хору, звернувши увагу на співвідношення національної та зарубіжної музики, показавши важливість збереження мовно-стильової культури поряд із інтернаціональним обміном. У статті «Духовний хоровий концерт: сучасні перетворення жанру» дослідниця простежила, як сучасні диригенти втілюють канонічні жанри на новому етапі, не виходячи за рамки етичних норм стилю (Бондар, 2007). Ці праці підкреслюють: творча індивідуальність хормейстера проявляється у ставленні до традиції, у балансі між вірністю авторському тексту і творчим переосмисленням.

Загалом, аналіз публікацій свідчить про зростаючу увагу до культурної місії диригента. Якщо раніше дослідники більше фокусувалися на методиці роботи з хором, техніці диригування та вокально-хорових аспектах, то нині помітний зсув до осмислення світоглядних, комунікативних і лідерських функцій хормейстера (Малюцький, 2025; Цюряк, Чернишова, 2024; Ткач, 2025). Разом з тим, питання рефлексивності – здатності диригента навчатися на власному досвіді, інтегрувати наукові знання у практику – ще не було предметом окремого комплексного дослідження. Не повною мірою висвітлено й феномен культурної стійкості в хоровому мистецтві, особливо в контексті новітньої української історії. Це визначає мету нашого дослідження.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є всебічно проаналізувати взаємозв'язок світоглядно-ціннісних засад диригента-хормейстера з його професійною діяльністю та роллю у збереженні і розвитку української хорової традиції, а також виявити значення рефлексивності диригента в умовах трансформацій музичної культури ХХІ століття. Для досягнення мети планується розв'язати такі завдання: 1) схарактеризувати поняття «культурна стійкість» у застосуванні до хорового мистецтва та окреслити сучасні виклики, що стоять перед ним; 2) визначити структурні компоненти індивідуальності диригента-хормейстера (ціннісне

ядро, художньо-професійний пласт, публічна комунікація) та проаналізувати їх на прикладах з української хорової практики; 3) дослідити роль рефлексії у професійному становленні хормейстера, зокрема, як вона впливає на оновлення інтерпретаційних підходів і педагогічну роботу з хором; 4) узагальнити, яким чином особистісні цінності і рефлексивність диригента сприяють тяглоті традиції й одночасно відкривають шлях до інновацій у хоровому виконавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожен диригент-хормейстер приносить у професійну діяльність власну систему цінностей, яка формується під впливом освіти, оточення та особистих переконань. Ця система цінностей – своєрідне «ядро» індивідуальності – визначає стратегічні рішення диригента: вибір репертуару, трактування творів, принципи роботи з колективом. Згідно з нашою концепцією, ядро складають дві взаємопов'язані складові: ціннісно-світоглядна установка та рефлексивність. Перша включає ставлення до традиції і новизни, почуття відповідальності перед авторським текстом і композитором, розуміння суспільної ролі хору, а також – в українських реаліях – усвідомлення своєї місії у збереженні національної культурної спадщини. Друга складова – рефлексивність – це здатність диригента аналізувати результати своєї діяльності, критично оцінювати художній продукт і постійно вдосконалювати методику. Важливо наголосити: саме поєднання міцних принципів із відкритістю до самокорекції забезпечує життєздатність хорової традиції. Диригент, який твердо дотримується етичних та художніх принципів і водночас здатен вчитися нового, стає тим «мостом» між минулим і майбутнім, що дозволяє традиції не застигати, а розвиватися.

У контексті української культури аксіологічний вимір набуває особливої ваги. Багатоголосий спів здавна був носієм національної ідентичності – достатньо згадати, як у ХІХ ст. українські хори популяризували народні пісні, чи діяльність Олександра Кошиця, чий Український національний хор у 1919–1924 рр. знайомив світ з «Щедриком» та іншими скарбами нашої музики, фактично здійснюючи культурну дипломатію. Сьогодні, коли українська музична спільнота знов протистоїть загрозі асиміляції з боку імперської культури агресора, диригенти

свідомо звертаються до національного репертуару, утверджуючи українську мову і стилістику. За висловом В. Малюцького, естетичні особливості української хорової традиції – багатоголосся, ліризм, глибинна духовність – асоціативно сприймаються у світі як «візитівка» України, а їхнє збереження і популяризація роблять хор потужним інструментом культурної дипломатії (Малюцький, 2025). Отже, для українського хормейстера шанування традиції, підтримка рідної мовно-пісенної культури – це не консерватизм, а свідомий внесок у національну стійкість.

Прикладом може слугувати діяльність провідних колективів: Національна капела «Думка» навіть під час гастролей завжди включає до програм твори українських композиторів, пояснюючи іноземній публіці їхній зміст. Академічний камерний хор «Хрещатик» у 2022 році давав концерти в укриттях Києва, виконуючи історичні патріотичні пісні, чим підтримував моральний дух мешканців. Ці приклади ілюструють: ціннісна установка диригента – патріотизм, повага до рідної культури – безпосередньо впливає на репертуарну політику та форми діяльності хору. Водночас важливо, що такі диригенти не відкидають світовий репертуар, а інтегрують його на основі паритету: наприклад, «Думка» поруч із українською класикою виконує західноєвропейську духовну музику, показуючи здатність нашої традиції співіснувати в глобальному просторі на рівних. Це відповідає моделі «культурної стійкості через діалог», де збереження свого не заперечує відкритості до іншого.

Друга компонента «ядра» – рефлексивність – заслуговує окремої уваги, адже вона менш очевидна, але надзвичайно впливова у професійному зростанні диригента. Рефлексивний хормейстер постійно аналізує: чому звучання колективу є саме таким, як покращити інтонацію, чи зрозуміла слухачам драматургія програми. Він здатний визнати недоліки і внести корективи у роботу, спираючись не лише на інтуїцію, а й на наукові знання (акустика, вокальна педагогіка, психологія сприйняття тощо). За спостереженнями Є. Бондар, сучасні тенденції хорового мистецтва – синтез жанрів, театралізація, цифрові технології – вимагають від диригента перегляду усталених методичних підходів, поєднання академічної освіти

з творчими експериментами. Іншими словами, лише рефлексивний керівник, відкритий до нового, зможе адаптувати колектив до умов ХХІ століття без втрати якості.

Добрим прикладом є практика проведення відкритих репетицій і майстер-класів, що поширюється останніми роками. Диригенти нового покоління – наприклад, учасники програми обміну European Choral Association – свідома залучаються до міжнародних майстерень, де аналізують наукові підходи до звуковидобування, фонетики співу різними мовами тощо. В Україні також набувають популярності семінари з хорової семіотики та інтерпретації тексту. Усе це формує середовище безперервного навчання диригентів. Як наслідок, хормейстери рефлексують над власним стилем і впроваджують інновації: змінюють розсадку хору задля кращого балансу, експериментують з просторовим розташуванням (антифонне виконання, спів у русі), застосовують мультимедійні ефекти у концертах. Важливо підкреслити, що ці інновації не самоціль, а спосіб глибше розкрити зміст твору і зацікавити сучасного слухача, не зраджуючи авторському задуму.

Рефлексивність також тісно пов'язана з умінням диригента адаптуватися до екстремальних ситуацій. Показовим став період пандемії COVID-19, коли офлайн концерти були скасовані. Чимало українських хормейстерів організували віртуальні хори – зведені відеозаписи партій, виконані співаками з дому. Це вимагало оволодіння новими технологіями та перегляду підходів до ансамблю. А. Соколова зазначає, що в умовах глобальних викликів (пандемія, війна) формат віртуальних хорів став актуальною формою event-art, дозволяючи продовжити хорове музикування дистанційно та залучити нову аудиторію через інтернет (Соколова, 2024). Ті диригенти, що опанували цей формат, змогли не лише зберегти колективи, але й презентувати українську хорову культуру світові онлайн. Це – прояв і гнучкості, і відданості справі одночасно. Подібно, у 2022–2023 роках під час війни рефлексивні диригенти швидко опанували проведення репетицій в укриттях, скорочення програм під час повітряних тривог, благодійні виступи. Як пише А. Лупак, музичний фронт реагує миттєво, організовуючи концерти для підтримки ЗСУ, популяризації українських композиторів та піднесення бойового

духу українців (Лупак, 2022). Тобто здатність рефлексувати і діяти гнучко дозволила хоро- вому мистецтву встояти й виконати важливу місію навіть у таких жорстких умовах.

Ціннісні засади диригента та його рефлексивність найбільш відкрито проявляються у тому, як він комунікує – і з хором, і з публікою. Сучасний хормейстер вже не може залишатися «тіньовою» фігурою: успішні диригенти активно виходять у публічний простір, ведуть сторінки колективів у соцмережах, пояснюють програми, співпрацюють із ЗМІ. Ця публічна діяльність часто продиктована світоглядними мотивами: бажанням ширше донести свою культурну місію. Зокрема, багато українських хормейстерів останнім часом приділяють увагу просвітництву слухачів щодо смислів творів і контексту їхнього виконання. Така практика традиційна на Заході, але в нашій академічній сфері раніше не була достатньо поширеною. Тепер же на концертах все частіше звучать лаконічні й влучні коментарі від диригента – про історію твору, про поета, про присвяту. Це підвищує довіру публіки і залучає її до співтворчості, водночас вимагає від диригента глибокого осмислення текстів і вміння подати інформацію доступно. Така «смысловая комунікація» особливо характерна для текстоцентричного типу диригента, який фокусує інтерпретацію на слові. Він прагне, щоб слухач зрозумів поетичний текст; звідси – чітка дикція хору, акцентуація смислових наголосів, а також пояснення перед виконанням складних або староукраїнських текстів.

Водночас міра комунікації регулюється ціннісними рамками: відповідальний митець ніколи не опуститься до надмірної «популяризації» ціною спрощення художнього змісту. Його завдання – розширити коло слухачів, не підміняючи живого виконання поверхневим розважальним продуктом. Як зазначає В. Малюцький, у цифрову епоху хор може і повинен стати частиною нової культурної комунікації, але для цього державі слід підтримувати колективи та їх промоцію за кордоном (Малюцький, 2025). Успішні приклади такої підтримки – гастролі українських хорів на міжнародних фестивалях, участь у проектах культурної дипломатії (наприклад, український хор у 2023 році виступив у Карнегі-холі Нью-Йорка з програмою «Молитва за Україну» на честь Незалежності).

Ці події не лише мистецько важливі – вони демонструють світу стійкість української культури.

Управління публічною присутністю теж вимагає рефлексії. Диригенти відстежують відгуки преси, аналізують записи концертів, працюють над іміджем колективу. Успішними є ті, хто виробили зрозумілий і стриманий стиль публічної поведінки: це підсилює довіру до художнього вислову, розширює аудиторію, але не підміняє живого виконання, публічна активність слугує продовженням художньої, а не самоціллю.

Ціннісно-світоглядна позиція диригента тісно пов'язана з поняттям харизми у керівництві хором. У пропонованій моделі харизма трактована не як містичний дар, а як здатність викликати довіру і зосередженість колективу на спільній меті. Така харизма тримається на внутрішній зібраності, ясності наміру, економності руху і послідовній доброзичливості без панібратства. Фактично це опис лідера-служителя, чия сила ґрунтується на принциповості і повазі до людей. За спостереженнями практиків, ознаками харизматичного диригента є особлива тиша і зосередження хористів перед його взмахом, уважність до найменших сигналів та повна віддача співаків у процесі. Такий ефект досягається не страхом, а авторитетом, заснованим на професіоналізмі і моральних якостях. Як показує досвід провідних українських диригентів, їх вихованці переймають не тільки майстерність, а й етичні орієнтири – дисципліну, повагу до твору, відповідальність один перед одним. Цим забезпечується спадкоємність поколінь у хоровій школі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В сучасних умовах український диригент-хормейстер виступає не лише музичним інтерпретатором, а й хранителем традиції та культурним комунікатором. Аналіз показав, що ціннісно-світоглядні засади диригента визначають стратегічний вектор розвитку колективу, впливають на вибір репертуару, стилістику виконання і характер взаємодії з аудиторією. Відданість національним духовним цінностям, поєднана з відкритістю до світових досягнень, створює підґрунтя для культурної стійкості – здатності хорового мистецтва протистояти асиміляційним викликам і водночас інтегруватися у глобальний простір на власних умовах.

У висновках слід наголосити: індивідуальність хормейстера – це не просто сума рис, а динамічна рівновага між вірністю принципам і гнучкістю у їх реалізації. Професійна майстерність проявляється у вмінні своєчасно змінювати акценти (бути то педагогом, то лідером, то менеджером), не втрачаючи при цьому цілісності художнього задуму і людської гідності. Такий баланс – запорука довіри колективу до диригента і слухачів – до хору. В умовах, коли українське суспільство виборює свою ідентичність, роль хормейстера як культурного лідера зростає

багатократно. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на конкретні кейси: порівняльний аналіз диригентських індивідуальностей різних генерацій, вплив війни на репертуарні стратегії хормейстерів, психологічні аспекти рефлексивності у творчості диригента. Зрештою, усвідомлення аксіологічної і рефлексивної складових у діяльності диригента сприятиме утвердженню української хорової школи як явища, що поєднує вірність своїм кореням із інноваційним розвитком, забезпечуючи тяглість традиції у вирі XXI століття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар Є. Фактори формування репертуару учбового хору: національне та інокультурне. *Музичне мистецтво і культура: науковий вісник Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової*. 2007. Вип. 8, ч. 1. С. 207–220.
2. Бондар Є. Духовний хоровий концерт: сучасні перетворення жанру. *Музичне мистецтво і культура: науковий вісник Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової*. 2006. Вип. 7, ч. 2. С. 198–212.
3. Бондар Є. Художньо-стильовий синтез як феномен сучасної хорової творчості : монографія. Одеса : Астропринт, 2019.
4. Бермес І. До питання про теоретичне осмислення проблем хорознавства. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 60, № 1. С. 41–48.
5. Малиуцький В. Хорове мистецтво як елемент культурного бренду України: традиції, трансформації, перспективи. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. № 2. С. 61–73.
6. Мальцева Н. Основні підходи до диригентсько-хорової підготовки студентів факультетів мистецтв. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14*. 2023. Вип. 29. С. 69–76.
7. Лупак А. Музика в час війни: як професійні українські музичні колективи підтримують культурний фронт [Електронний ресурс]. *Збруч*. 10 травня 2022. URL: <https://zbruc.eu/node/111844> (дата звернення: 12.10.2025).
8. Цюряк І., Чернишова А. Хорове мистецтво – виклики сучасності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 74, № 2. С. 142–151.
9. Соколова А. Віртуальні хори як актуальна форма сучасного event-art простору. *Нове колегіум*. 2024. № 3 (103). С. 44–48.
10. Ткач Ю. Індивідуальний виконавський стиль диригента-хормейстера: критерії та методи аналізу. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. № 1. С. 344–350.

REFERENCES:

1. Bondar, Ye. M. (2007). Faktory formuvannia repertuaru uchbovoho khoru: natsionalne ta inokulturne [Factors of the formation of the educational choir repertoire: national and intercultural aspects]. *Muzychne mystetstvo i kultura: Naukovyi visnyk Odeskoi natsionalnoi muzychnoi akademii imeni A. V. Nezhdanovoi – Musical Art and Culture: Scientific Bulletin of the Odesa National A. V. Nezhdanova Academy of Music*, 8(1), 207–220. [in Ukrainian].
2. Bondar, Ye. M. (2006). Dukhovnyi khorovyi kontsert: suchasni peretvorennia zhanru [Sacred choral concert: modern transformations of the genre]. *Muzychne mystetstvo i kultura: Naukovyi visnyk Odeskoi natsionalnoi muzychnoi akademii imeni A. V. Nezhdanovoi – Musical Art and Culture: Scientific Bulletin of the Odesa National A. V. Nezhdanova Academy of Music*, 7(2), 198–212. [in Ukrainian].
3. Bondar, Ye. M. (2019). Khudozhno-stylovyi syntezy yak fenomen suchasnoi khorovoi tvorchosti: monohrafiia [Artistic and stylistic synthesis as a phenomenon of contemporary choral creativity: monograph]. Odessa: Astroprint. [in Ukrainian].
4. Bermes, I. (2023). Do pytannia pro teoretychne osmyslennia problem khoroznavstva [On the issue of theoretical comprehension of problems of choral studies]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*, 60(1), 41–48. [in Ukrainian].
5. Maliutskyi, V. (2025). Khorove mystetstvo yak element kulturnoho brendu Ukrainy: tradytsii, transformatsii, perspektyvy [Choral art as an element of Ukraine's cultural brand: traditions, transformations, perspectives]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts*, (2), 61–73. [in Ukrainian].

6. Maltseva, N. V. (2023). Osnovni pidkhody do dyryhentsko-khorovoi pidhotovky studentiv fakultetiv mystetstv [Main approaches to conductor-choral training of students of art faculties]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Dragomanova. Serii 14 – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 14*, 29, 69–76. [in Ukrainian].
7. Lupak, A. (2022, May 10). Muzyka v chas viiny: yak profesiini ukraïnski muzychni kolektyvy pidtrymuyut kulturnyi front [Music during wartime: how professional Ukrainian music ensembles support the cultural front]. *Zbruch*. Retrieved from <https://zbruch.eu/node/111844> (accessed October 12, 2025). [in Ukrainian].
8. Tsiuriak, I., & Chernyshova, A. (2024). Khorove mystetstvo – vyklyky suchasnosti [Choral art – challenges of modernity]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*, 74(2), 142–151. [in Ukrainian].
9. Sokolova, A. (2024). Virtualni khory yak aktualna forma suchasnoho event-art prostoru [Virtual choirs as a relevant form of modern event-art space]. *Nove kolehium – The New Collegium*, 3(103), 44–48. [in Ukrainian].
10. Tkach, Yu. S. (2025). Indyvidualnyi vykonavskyi styl dyryhenta-khormeistra: kryterii ta metody analizu [Individual performing style of the conductor-choirmaster: criteria and methods of analysis]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts*, (1), 344–350. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025